

Investigating the Condition that Witness has no Benefit for the Testimony of a Close Friend

*Morteza Rahimi*¹, Somayyeh Soleimani²*

1. Associate Professor, Department of Jurisprudence and Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, Department of Quranic Sciences and Law, University of Shiraz, Shiraz, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: mrahimi@shirazu.ac.ir

2. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Email: S.soleimani23@gmail.com

A B S T R A C T

According to the results of this research which is carried out through descriptive and analytic methodology, considering the condition of “no interest for the witness” some Islamic jurists believe that the testimony of a close friend is not acceptable. Besides, article 177 of the Islamic Penal Code mentions about the conditions of the witness, including no interest for him/her: “the conditions for this article needs to be distinguished by the judge”. Therefore, the judge should investigate carefully every other evidence. In juristic viewpoint, the condition of “no suspicion over the witness” has nothing to do with rejection of his/her testimony; because: 1. sometimes there is no defect in people’s friendship for gaining interest or repelling losses. 2. The justice of the friend, especially if his/her friendship is devoted to

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2021.263718.1562

Received:
7 March 2021

Accepted:
8 June 2022

Published:
22 August 2022

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

God, prevents him/her from false testimony. 3. Although relatives may have interest, their testimonies are accepted. Then, the testimony of the friends should be acceptable, too. 4. Testimony is suspected for the cases which is explicitly described in the Sharia; there is no such explicit verdict for the testimony of the friend. 5. The jurists have stated only six instances of “being suspected”. Therefore, due to general need for fair testimony, for those cases that interest of the witness is not clearly assessed, it would be accepted.

Keywords: Testimony, Close Friend, Having No Interest.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

morteza rahimi: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration

somayyeh soleymani: Conceptualization, Methodology, Software, analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Visualization, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Rahimi, Morteza & Somayyeh Soleimani. “Investigating the condition that witness has no benefit for the testimony of a close friend” *Journal of Legal Research* 21, no. 50 (August 22, 2022): 333-353.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Witness should have certain conditions for the testimony, including maturity, intellect, faith, justice, Halal birth and not on suspicion of an accusation. Civil law has mentioned the interest of the witness under the name of “no interest for the witness”. Jurists and lawyers have cited several examples for the condition of “not on suspicion of an accusation” and “no interest for the witness”. Accordingly, some Islamic jurists believe that the testimony of the close friend is an example of “on suspicion of an accusation”, and it is not acceptable. Some other jurists differentiate between the testimony of close friends who give gifts to each other and the testimony of unfriendly friends. Based on this classification, the testimony of the close friend is not accepted. Another group of the jurists believe that if the friendship between two people is such that they can take each other's property, their testimony is not accepted. On the other hand, for litigation and oral or even written contracts that take place in a friendly, family, and private environment, only relatives or close friends of witnesses are present, and strangers are not within the circle to appear in the court. In addition, based on the Islamic transcripts, people are obliged to defend the rights of their religious brothers and give testimony for them. There are some hadiths that reject the testimony of the witnesses who have been accused; however, these hadiths do not indicate the rejection of the testimony of close friends. The justification behind this reasoning can be classified as:

1. Sometimes the friendship of people is in such a way that they do not gain profit or repel harm, because their friendship does not cause them to take each other's property.
2. The justice of the friend, especially if his friendship is for God, prevents his false testimony; meaning that the justice of the witness, even in today's machine age, can at least be effective in controlling the witness.
3. Although relatives may have some benefits, their testimony is accepted. Therefore, the testimony of close friends should be accepted, too.
4. The testimony of someone "on suspicion of an accusation" is not accepted if it is specified by the Shari'a, but there is no such statement about the testimony of a friend.
5. Jurists have mentioned six cases as examples of “on suspicion of an accusation”. Due to the "general necessity of accepting just testimony", testimonies in which the interest of the witness is doubtful are accepted.
6. Friendship relationship alone is not a reason to reject the witness. Rather, it can be only used as evidence to accuse someone; especially if it can be proven otherwise. Therefore, there should be enough evidence to justify the accusation of the witness to gain or repay the loss.

On the other hand, such accusation can be valid for any other person apart from the close friend and it can reject the testimony of the witness. Although Articles 174 of the Islamic Penal Code, 1313 of the Civil Code, and 155 of the Code of Criminal Procedure do not specify the condition of "no relationship of friendship and intimacy of the witness", the legislature states a general ruling and no personal benefit for the witness was stated as a condition. Generally speaking, it cannot be assumed that such testimony is accepted or not. Therefore, Article 177 of the Islamic Penal Code states about the conditions of the witness, including "no interest for the witness": The conditions of this article must be met by a judge. This concluded that the testimony of the close friend is rejected, if and only if the interest of the witness is proved for the judge. Altogether, the judge should be careful enough and issue the verdict considering the situation and available evidence. This condition cannot be made relevant and can only be a way to discover the rejection of the testimony of a witness or as a tool "to benefit or repay the loss of the witness." In other words, after careful investigations by the judge, he/she can reject the testimony of the witness after finding out that there is a possibility of interest for the witness. However, this type of friendship cannot be the only reason to reject the testimony of the witness. Present study has performed by analytic and descriptive methodology.

پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بررسی شرط ذی‌نفع نبودن شاهد در مورد شهادت دوست صمیمی

مرتضی رحیمی*^۱، سمیه سلیمانی^۲

۱. دانشیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شیراز، بخش علوم قرآن و فقه، شیراز، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: mrahimi@shirazu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

Email: s.soleimani23@gmail.com

چکیده:

بر اساس این پژوهش که با روش توصیفی و تحلیلی انجام یافته، باتوجه به شرط «ذی‌نفع نبودن شاهد» برخی از فقهای اسلامی شهادت دوست صمیمی را در مورد دوست خود، نپذیرفته‌اند؛ همچنین ماده ۱۷۷ قانون مجازات اسلامی، درباره شرایط شاهد، از جمله ذی‌نفع نبودن، گفته است: «شرایط موضوع این ماده باید توسط قاضی احراز شود.»، لذا قاضی درباره شهادت دوست صمیمی باید دیگر قرائین و امارات را بررسی دقیق کند. از نگاه فقهی نیز شرط «در مظان اتهام نبودن شاهد»، بر عدم پذیرش شهادت دوست صمیمی دلالت ندارد، زیرا: ۱- گاهی در دوستی افراد شائبه جلب منفعت یا دفع ضرر نیست. ۲- عدالت دوست، به‌ویژه اگر دوستی وی به خاطر خدا باشد، جلوی شهادت نادرست او را می‌گیرد. ۳- گرچه خویشاوندان ذی‌نفع هستند، اما شهادت آنها پذیرفته می‌شود.

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد [نشریه مراجعه کنید](#).

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.263718.1562

تاریخ دریافت:
۱۷ اسفند ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:
۱۸ خرداد ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۳۱ مرداد ۱۴۰۱

به طریق اولی شهادت دوستان باید پذیرفته شود. ۴- شهادت در فرضی «در مظان اتهام» می‌باشد که شرع به آن تصریح کند، اما درباره شهادت دوست چنین تصریحی وجود ندارد. ۵- فقها تنها شش مورد از مصادیق «در مظان اتهام بودن» را ذکر نموده‌اند، لذا به دلیل «عمومات لزوم پذیرش شهادت عادل» شهادت‌هایی که ذی‌نفع بودن شاهد در آنها مشکوک است، پذیرفته می‌شوند.

کلیدواژه‌ها:

شهادت، دوست صمیمی، ذی‌نفع نبودن.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مرتضی رحیمی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار‌سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه. سمیه سلیمانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، تصویرسازی، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

رحیمی، مرتضی و سمیه سلیمانی. «بررسی شرط ذی‌نفع نبودن شاهد در مورد شهادت دوست صمیمی». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۱، ش. ۵۰ (۳۱ مرداد ۱۴۰۱): ۳۳۳-۳۵۳.

طرح مسأله

بیشتر فقها شهادت دوست را در مورد دوست خود پذیرفته‌اند.^۱ اما برخی از فقها بین شهادت دوستان صمیمی که به یکدیگر هدیه می‌دهند، و شهادت دوستان غیرصمیمی تفصیل قائل شده و شهادت دوستان صمیمی را در مورد دوست خود جایز ندانسته‌اند.^۲ لذا در خصوص شهادت دوست صمیمی درباره دوست خود، اتفاق نظر وجود ندارد. حقوق ایران نیز شهادت دوست را پذیرفته و در عین حال از قاضی می‌خواهد که به دلیل احتمال در مظان اتهام بودن دوست، ویژگی‌ها و شرایط لازم شاهد که از جمله آنها در مظان اتهام نبودن شاهد می‌باشد را بررسی کند.^۳

در خصوص پیشینه تحقیق باید گفت: فقهای امامیه در ابواب گوناگون فقه، همچون «کتاب القضاء»، «کتاب الشهادت» و... در مورد شاهد شرایطی بیان نموده‌اند که از جمله آنها در مظان اتهام نبودن شاهد می‌باشد، فقهای اهل سنت^۴ نیز در بحث شهادت و قضا درباره شهادت دوست سخن گفته‌اند. گذشته بر اینها مقالات و آثار ارزشمندی از جمله مقاله «شهادت اقربا، خادم و مخدوم در فقه و حقوق ایران» از دکتر عباس زراعت و ... نگاشته شده‌اند. با وجود این درباره ذی نفع بودن یا ذی نفع نبودن شهادت دوست صمیمی تحقیق مستقلی وجود ندارد؛ از این رو تحقیق حاضر که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است در صدد آن است که به پرسش‌هایی، همچون: «آیا شهادت دوست صمیمی در مورد دوست خود قابل پذیرش است؟»، «آیا شهادت دوست صمیمی درباره دوست خود مصداق ذی نفع بودن شاهد می‌باشد؟» و ... پاسخ گوید.

۱- مفهوم‌شناسی

لفظ شهادت از ریشه «شهد» در لغت در معانی مختلفی، همچون حضور^۵ خبر قاطع و مانند اینها به کار رفته است. شهید اول در تعریف اصطلاحی آن گفته است: «شهادت در معنی لغوی آن به اخبار یقینی اطلاق می‌شود و در شرع عبارت است از خبر دادن از حق ثابتی برای شخص دیگری به شرطی که خبر دهنده قاضی یا حاکم نباشد. زیرا در این صورت حکم شمرده می‌شود، نه شهادت...»^۶ صاحب جواهر با استناد به آیه «فمن شهد منکم الشهر» (بقره، ۱۸۵)، شهادت را در لغت به «حضور»

۱. شیخ طوسی، الخلاف (قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۷ق)، ج ۶، ۲۹۹.
۲. ابو بکر بن عربی ابن عربی، احکام القرآن، ج ۱ (بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۳ق)، ۴۳۸؛ شیخ طوسی، المصنوع، ج ۸ (تهران: المکتبه المرتضویه لاحیاء الآثار الجعفریه، ۱۳۸۷ق)، ۲۲۰؛ محمد حسین کاشف الغطاء، تحریر المجله، ج ۲، ق ۲ (نجف اشرف: مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۳۵۹ش)، ۱۲۶.
۳. تبصره ۱ ماده ۱۷۷ قانون مجازات اسلامی
۴. عبدالله فقیه، فتاوی الشبکه الاسلامیه، ج ۸ (بی‌جا: بی‌نا، ۱۴۲۷ق)، ۴۳۹۸.
۵. حسین راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن (لبنان - سوریه: دار العلم الدار الشامیه، ۱۴۱۲ق)، ۴۶۵؛ اسماعیل صاحب بن عباد، المحيط فی اللغة، ج ۳ (بیروت: عالم الکتب، بی‌تا)، ۳۸۸.
۶. اسماعیل جوهری، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، ج ۲ (بیروت: دار الملايين، بی‌تا)، ۴۹۴.
۷. زین الدین شهید ثانی، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، ج ۱۴ (قم: مؤسسه معارف اسلامی، ۱۴۱۳ق)، ۱۵۳.

تعبیر نموده و همان تعریف شهید اول را درباره آن بیان نموده، در نهایت گفته است: «نظر به آنکه تعریف لفظ شهادت به معنی عرفی آن برمی‌گردد، لذا بهتر است که تعریف آن را به عرف واگذار کنیم، زیرا معلوم نیست که شهادت معنی شرعی خاصی داشته باشد.»^۸ در تعبیری دیگر آمده: «شهادت اعلام و اخبار از چیزی است که خبردهنده به آن علم داشته باشد، خواه از طریق حواس ظاهری علم حاصل شود، خواه از غیر حواس ظاهری.»^۹ تفصیل مذکور در تعریف اخیر از شهادت در کتب لغت^{۱۰} نیز به چشم می‌خورد.

برخی نیز شهادت در لغت و عرف را به یک معنا دانسته، گفته‌اند: «شهادت ظهور در آن دارد که از روی علم نسبت به امری که متعلق به دیگری باشد خبر داده شود، لذا اقرار شخص علیه خودش نیز می‌تواند شهادت شمرده شود، زیرا مصداق خبر دادن از روی علم است.»^{۱۱} با وجود تعریف شهادت به صورت «اخبار از روی علم نسبت به امری که متعلق به دیگری باشد.»^{۱۲}، شهادت و خبر متفاوت هستند، زیرا در صورت شهادت دو نفر در نزد قاضی عمل به آن واجب است و انصراف و عمل نکردن به آن جایز نیست، حال آنکه جایز است که خبر دو نفر یا یک نفر کنار نهاده شده و به جای آن به قیاس عمل شود.^{۱۳}

شهادت در اصطلاح حقوقی عبارت از خبر دادن واقعه‌ای است، که به سود یکی از دو طرف و زیان طرف دیگر است و توسط شخص ثالثی غیر از اصحاب دعوا بیان می‌شود^{۱۴}، لذا ماده ۱۷۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در تعریف شهادت گفته است: «شهادت عبارت از اخبار شخصی غیر از طرفین دعوی به وقوع یا عدم وقوع جرم توسط متهم یا هر امر دیگری نزد مقام قضایی است.»

۲- شروط اعتبار شهادت

شهادت در صورتی معتبر است که شرایطی موجود باشند، از جمله آنها عبارتند از:

- ۱- بلوغ؛ باتوجه به این شرط، گواهی کودکی که به حد تکلیف نرسیده باشد پذیرفته نمی‌شود، مگر گواهی پسری که ده سال داشته باشد، آن هم در مورد قتل و جرح که قبولی آن محتمل است.
- ۲- عقل؛ براین اساس گواهی دیوانه پذیرفته نمی‌شود، همچنین کسی که سهو یا نسیان و فراموشی و امثال آن بر او غلبه دارد شهادتش پذیرفته نمی‌شود.
- ۳- ایمان؛ شهادت غیرشیعه قبول نیست، چه رسد به غیرمسلمان.^{۱۵}

۸. محمد حسن نجفی، *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*، ج. ۴۱ (تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷)، ۷.

۹. محمد رضا گلپایگانی، *کتاب الشهادت* (قم: دارالقرآن الکریم، ۱۴۰۵ق.)، ۱۷.

۱۰. راغب اصفهانی، *پیشین*، ۴۶۵.

۱۱. میر عبدالفتاح حسینی مراغه‌ای، *العناوین الفقهیة*، ج. ۳ (قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ق.)، ۶۴۸.

۱۲. همانجا.

۱۳. حسن بن عبد الله عسکری، *الفروق فی اللغة* (بیروت: دار الافاق الجدیة، بی تا)، ۳۴.

۱۴. ناصر کاتوزیان، *اثبات و دلیل اثبات*، ج. ۲ (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۵)، ۱۴؛ نک: محمد جعفر جعفری لنگرودی،

ترمینولوژی حقوق (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۷)، ۳۹۷.

۱۵. برخی از فقهای شیعه، همچون فیض کاشانی اسلام را شرط پذیرش شهادت برشمرده و لزوم شرط ایمان را به ←

- ۴- عدالت: شاهد باید عادل باشد. شهادت فاسق قبول نیست.
- ۵- طهارت مولد: شاهد باید حلال زاده باشد. کسی که حرام زاده باشد - اگرچه عادل باشد - شهادتش پذیرفته نمی‌شود.
- ۶- متهم نبودن: شاهد باید در مورد مسائل ذیل - که در نحوه شهادت تأثیر دارد - در معرض اتهام نباشد، شرط مزبور در موارد چندی نمود می‌یابد، که از جمله آنها عبارتند از:
- الف) فرضی که شهادت شاهد موجب جلب منفعت شاهد باشد، مثل آنکه شریک در مورد مال مشترک به نفع شریک خود شهادت دهد، یا آنکه شهادت وصی و وکیل به نفع موصی و موکل موجب افزایش مال موصی و موکل و در نتیجه موجب افزایش دستمزد وکیل و وصی باشد.
- ب) فرضی که شهادت شاهد موجب دفع زیان خودش باشد، مثل آنکه عاقله به فسق شهودی که بر جنایت و قتل خطایی شهادت داده‌اند، شهادت دهند، یا آنکه وصی و وکیل به فسق شهودی که علیه موصی و موکل شهادت داده‌اند، شهادت دهند، به گونه‌ای که در فرض پذیرش شهادت شاهدانی که علیه موصی و موکل شهادت داده‌اند، حق الزحمه وصی و وکیل کاهش یابد.
- ج) فرضی که شاهد بر علیه فردی که دشمنی دنیوی با وی دارد شهادت دهد، اما شهادت علیه فردی که با وی دشمنی دینی دارد اشکال ندارد.
- د) فرضی که فردی که در بازار و درب منازل گدایی می‌کند و گدایی را شغل خویش قرار داده است، علیه دیگری شهادت دهد، اما اگر گدا به خاطر نیاز تکدی‌گری کرده باشد، گواهی او علیه دیگری پذیرفته می‌شود.^{۱۶} دلیل عدم پذیرش شهادت گدای مورد اشاره آن است که ممکن است شهادت وی به خاطر طمع یا رشوه باشد.^{۱۷}
- ۷- علم قطعی و یقین شاهد در مورد آنچه به آن شهادت می‌دهد، در غیر این صورت گواهی او مورد قبول نیست.^{۱۸}
- قانون مدنی ایران^{۱۹} نیز به تبعیت از فقه، تصریح نموده که شاهد باید، شرایطی، همچون: بلوغ، عدالت، حلال زادگی، ذی نفع نبودن در موضوع، خصومت نداشتن با یکی از طرفین دعوا، عدم اشتغال به تکدی‌گری و ولگرد نبودن را دارا باشد. «شرایط موضوع این ماده باید توسط قاضی احراز شود.» (تبصره ۱ ماده ۱۷۷ قانون مجازات اسلامی)

عنوان یک قول نقل کرده و تنها شهادت اهل سنتی را مردود دانسته‌اند که دارای عقاید فاسد باشند و شهادت اهل سنت را اجمالاً پذیرفته‌اند. (ملاحسن فیض کاشانی، *مفاتیح الشرایع* (قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، بی تا)، ج. ۳، ۲۷۸)؛ برخی از فقهاء نیز به جای شرط ایمان، اسلام را شرط پذیرش شهادت شاهد دانسته و از شهادت اهل سنت سخنی به میان نیاورده‌اند. (محمد جواد مغنیه، *فقه الامام الصادق ع*، ج. ۵، قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۲۱ق.)، ۱۴۲، رویه قضایی امروزه نیز شهادت اهل سنت را در دادگاه‌ها می‌پذیرد. (کاتوزیان، پیشین، ۴۴).

۱۶. روح‌الله خمینی، *تحریر الوسیله*، ترجمه علی اسلامی، ج. ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۲۴ق.)، ۴۴۱-۴۴۴.

۱۷. سید کاظم حائری حسینی، *التقضاء فی الفقه الاسلامی* (قم: مجمع اندیشه اسلامی، ۱۴۱۵ق.)، ۳۵۷.

۱۸. محمد اسماعیل نوری، *آشنایی با ابواب فقه* (تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۷۹)، ۱۳۷.

۱۹. طبق مواد ۱۷۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، ماده ۱۳۱۳ قانون مدنی و قانون آیین دادرسی کیفری.

۳- شهادت دوست صمیمی در مورد دوست خود

۳-۱- شهادت دوست صمیمی از منظر حقوق ایران

در حال حاضر در هیچ یک از مقررات قانونی منعی برای شهادت دوست وجود ندارد و در مواد قانونی مربوطه^{۲۰} به‌طور صریح سخنی در خصوص وجود نداشتن رابطه دوستی صمیمانه بین شاهد و طرفین، به میان نیامده است؛ در کتب حقوقی و رویه‌های قضایی نیز در این باره اختلافی وجود ندارد، لذا نه تنها استماع شهادت دوست صمیمی در مورد دوست خود ممنوعیت ندارد، بلکه از طرف مقابل و وکیل او نیز قابل جرح نیست. اما در قوانین مربوطه، ذی‌نفع نبودن، یکی از شرایط پذیرفتن شاهد شرعی،^{۲۱} به‌شمار آمده است و چنانچه از نظر قاضی این شرط وجود نداشته باشد، پذیرش شهادت منع قانونی ندارد؛ اما از آنجاکه ممکن است دوستی افراد به حدی صمیمانه باشد که سبب منافع مشترک شده و حق دخل و تصرف در اموال هم داشته باشند، بسته به مورد و موضوع خاص پرونده توسط قاضی قابل بررسی است و در صورتی که از نظر قاضی احتمال ذی‌نفع بودن دوست صمیمی باشد، قاضی با فرض «در معرض تهمت بودن» به شهادت دوست صمیمی می‌نگرد و قطعاً در سایر قراین و امارات بررسی دقیق‌تری می‌کند. در هر حال تشخیص ارزش گواه و اینکه به‌عنوان دلیل شرعی محسوب شود یا در حد اماره قضایی باشد، با دادگاه است، از این رو چنین شهادتی تنها در معرض تهمت است. اهمیت و ثمره بحث مورد اشاره آنجا آشکار می‌گردد که در دعوی و قراردادهای شفاهی یا حتی کتبی نیز که در یک محیط دوستانه، خانوادگی و خصوصی صورت می‌پذیرند، تنها اقارب، دوستان نزدیک اشخاص شهود امر هستند و اشخاص بیگانه به آن محل ورود ندارند تا بتوانند حاضر شده و برای دادگاه شهادت دهند، گذشته از آن در بسیاری از موارد تنها دوستان از قضیه اطلاع دارند و خارج از بحث دوستی و صمیمیت، برای دفاع از حقوق برادر دینی خود موظف به شهادت دادن هستند، چنانچه از نگاه منابع دینی ما^{۲۲} دوستان در مقابل هم وظایفی دارند از جمله آنکه باید هر خدمتی که می‌توانند، برای دوست انجام دهند و هر کمک، یا هر وساطت و توصیه‌ای که می‌توانند برای دوست خویش داشته باشند از آن کوتاهی نکنند و هر خبری که می‌توانند به دوست برسانند از آن خودداری

۲۰. همان.

۲۱. با توجه به بند (ج) ماده ۱۷۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و ...

۲۲. اشاره به حدیث امام صادق (ع) که در آن فرموده‌اند: «الصَّدَاقَةُ مَحْدُودَةٌ- فَمَنْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ تِلْكَ الْحُدُودُ- فَلَا تَنْسِبُهُ إِلَيَّ كَمَا لَ الصَّدَاقَةُ- وَ مَنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ تِلْكَ الْحُدُودِ- فَلَا تَنْسِبُهُ إِلَيَّ الصَّدَاقَةُ- أَوْلَاهَا أَنْ تَكُونَ سَرِيرَتُهُ وَ عَلَانِيَتُهُ لَكَ وَاحِدَةً- وَ الثَّانِيَةُ أَنْ يَرَى زَيْنِكَ وَ زِينَةَ وَ شَيْبِكَ شَيْبَةً- وَ الثَّالِثَةُ أَنْ لَا يَغَيِّرُهُ عِنْدَكَ مَالٌ وَ لَا وِلَايَةٌ- وَ الرَّابِعَةُ أَنْ لَا يَمْنَعَكَ شَيْئًا مِمَّا تَصِلُ إِلَيْهِ مَقْدَرَتُهُ- وَ الْخَامِسَةُ أَنْ لَا يُسَلِّمَكَ عِنْدَ النَّكَبَاتِ.» (محمد حسن حر عاملی، وسائل‌الشیعیه، ج. ۱۲ (قم: مؤسسه آل‌البيت ع، ۱۴۰۹ق)، ۱۴۶). دوستی و رفاقت حدودی دارد، کسی که واجد تمام آن حدود نیست او دوست کامل نیست و آن کس که دارای هیچ یک از آن حدود نیست اساساً دوست نیست. اول آنکه ظاهر و باطن رفیقت نسبت به تو یکسان باشد، دوم آن که زیبایی و آبروی تو را جمال خود ببیند، و نازیبایی تو را نازیبایی خود بداند، سوم دست یافتن به مال یا رسیدن به مقام، روش دوستانه او را نسبت به تو تغییر ندهد، چهارم در زمینه رفاقت از آنچه و هر چه در اختیار دارد نسبت به تو مضایقه نکند، پنجم تو را در هنگام گرفتاری‌ها ترک نکند.

نکنند و در هنگام گرفتاری‌ها دوست را رها نکنند، لذا اگر فردی آن شروط را دارا نباشد، دوست و برادر محسوب نمی‌شود.^{۲۳}

گذشته از آن مسلمانان بر وجوب ادای شهادت و حرمت کتمان آن اتفاق دارند، هر چند در کفایی یا عینی بودن وجوب آن اختلاف دارند.^{۲۴} باین حال به اتفاق نظر مسلمانان در صورتی که کس دیگری برای شهادت نباشد، شهادت دادن بر فرد موجود واجب عینی است.^{۲۵} باتوجه به آنچه گذشت از آنجاکه بسیاری از قوانین ادله اثبات دعوی از جمله شهادت از فقه گرفته شده‌اند؛ برای رفع این ابهام باید به منابع فقهی رجوع شود.

۳-۲- شهادت دوست صمیمی از منظر فقه

چنان‌که گذشت یکی از شرایط شاهد آن است که در معرض تهمت نباشد، باین حال از نگاه فقها، در پذیرش شهادت دوست به نفع یا به زیان دوست خود اختلاف نظر وجود ندارد^{۲۶} بلکه بر پذیرش شهادت دوست، اجماع منقول و محصل وجود دارد.^{۲۷}

اما برخی از فقها بین شهادت دوست صمیمی که به یکدیگر هدیه می‌دهند، و شهادت دوست غیرصمیمی تفصیل قائل شده و شهادت دوست صمیمی را در مورد دوست خود نپذیرفته و آن را جایز ندانسته‌اند.^{۲۸} از این رو از نگاه برخی از فقها اگر دوستی بین دو نفر به گونه‌ای باشد که در مال یکدیگر تصرف کنند، در این صورت شهادت آنها درباره یکدیگر پذیرفته نمی‌شود.^{۲۹}

با وجود تفصیلی که برخی از آن سخن گفته‌اند، مشهور فقها شهادت دوست را به نفع یا زیان دوست خود، در هر حال پذیرفته‌اند.^{۳۰} چنان‌که شیخ طوسی گفته است: «شهادت دوست در هر حال پذیرفته می‌شود، خواه بین آنها صمیمیت باشد یا نباشد.»^{۳۱} و نیز گفته است: «شهادت دوست پذیرفته می‌شود، گرچه بین آنها هدیه و صمیمیت برقرار باشد»^{۳۲} صاحب جواهر نیز تصریح نموده که دوستی هر چند استوار و صمیمی باشد از اسباب تهمت به شمار

۲۳. محمد کلانتر، کتاب‌المکاسب المحشی، شرح‌المکاسب للشیخ الانصاری، ج. ۴ (قم: مؤسسه مطبوعاتی دار الکتب، ۱۴۱۰ق.)، ۸۴.

۲۴. منصور بن بن یونس البهوتی، کشف‌التناع، ج. ۶ (بیروت: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۴۸ق.)، ۵۱۴.

۲۵. عبدالله ابن قدامه، المغنی، ج. ۱۲ (بیروت: دارالکتب العربی، بی تا)، ۱۸.

۲۶. حسن بن یوسف بن مطهر علامه حلی، الرسالة السعدیه، شرح عبد الحسین بقال (بیروت: دار الصفوة، ۱۴۱۳ق.)، ۲۷؛

حسن بن یوسف بن مطهر علامه حلی، قواعد الاحکام فی معرفه الحلال و الحرام، ج. ۳ (قم: دفتر انتشارات اسلامی،

۱۴۱۳ق.)، ۴۹۷؛ شیخ طوسی، الخلاف، پیشین، ج. ۶، ۲۹۹؛ شیخ طوسی، المبسوط، پیشین، ج. ۸، ۲۲۰.

۲۷. نجفی، پیشین، ج. ۴۱، ۸۰.

۲۸. ابن عربی، پیشین، ج. ۱، ۴۳۸؛ طوسی شیخ، المبسوط، پیشین، ج. ۸، ۲۲۰.

۲۹. کاشف‌الغطاء، تحرير المجلة، پیشین، ۱۲۶.

۳۰. جعفر سبحانی، نظام القضاء و الشهادة فی الشريعة الغراء، ج. ۲ (قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام، ۱۴۱۸ق.)، ۲۸۲.

۳۱. شیخ طوسی، المبسوط، پیشین، ج. ۸، ۲۲۰.

۳۲. همانجا.

نمی‌رود؛ از این رو، شهادت دوست به زیان یا به سود دوست خود پذیرفته می‌شود.^{۳۳} امام خمینی نیز گفته‌اند: «شهادت دوست بر علیه دوستش و همچنین بر نفع دوستش پذیرفته می‌شود هر چند بین آنها دوستی محکم و مودت شدیدی باشد.»^{۳۴} آیت‌الله بهجت نیز در پذیرش شهادت دوست بین آنکه دوست مزبور صمیمی باشد یا غیرصمیمی تفاوت قائل نشده‌اند.^{۳۵} همین مضمون را در سخن مجلسی نیز می‌توان یافت.^{۳۶}

بیشتر فقهای مذاهب فقهی اهل سنت نیز بی‌آنکه بین شهادت دوست صمیمی و غیرصمیمی تفصیل قائل شوند، شهادت دوست را در مورد دوست خود پذیرفته‌اند، چنان‌که ماوردی گفته است: «شهادت دوست به نفع دوست خود پذیرفته می‌شود، هر چند که وی دوست صمیمی باشد.»^{۳۷} پس از آن اشاره نموده که ابوحنیفه و بیشتر فقها نیز همین دیدگاه را بیان داشته‌اند، ایشان درباره علت پذیرش شهادت دوست صمیمی گفته‌اند: هر چند که شهادت دوست موجب محبت می‌شود، اما به محبت امر شده، از سویی هدیه دادن دیگران مستحب می‌باشد، از طرفی خویشاوندانی، همچون برادران و عموها با آنکه ارث می‌برند، شهادت آنها پذیرفته می‌شود، به طریق اولی دوست صمیمی که از دوست خود ارث نمی‌برد، باید شهادت وی در مورد دوستش پذیرفته شود. هدیه گرفتن دوست صمیمی از دوست خود نیز دلیل بر عدم پذیرش شهادت وی نیست، زیرا گاهی ممکن است که دوست از دوست خودش هدیه دریافت نکند.^{۳۸}

مالک بن انس، درباره شهادت دوست برای دوست خود بین دوست صمیمی و غیرصمیمی تفصیل قائل شده و گفته است: «اگر بین ایشان هدیه و صمیمیت برقرار باشد، شهادت دوست پذیرفته نمی‌شود، اما اگر بین ایشان هدیه و صمیمیت نباشد، شهادت دوست پذیرفته می‌شود.»^{۳۹} مالک بن انس درباره علت عدم پذیرش شهادت دوست صمیمی تصریح نموده که شهادت چنین دوستی مصداق «توجه تهمت» می‌باشد، چنین دوستی با شهادت خود جلب منفعت می‌کند، زیرا شهادت وی درباره دوست خود شاید از آن روی باشد که با جلب محبت آن دوست از او کمک مالی دریافت کند.^{۴۰} برخی از فقهای مالکی از تفصیل دیگری سخن گفته‌اند که بر اساس آن درباره شهادت دوست برای دوست، بین شهادت دوست در مورد مال اندک و شهادت وی در مورد مال زیاد تفصیل قائل شده و بر این باورند که اگر دوست در مورد مال اندک درباره دوست خود شهادت دهد، شهادت وی پذیرفته می‌شود؛ برخی از ایشان شهادت دوست در مورد دوست را در هر حال نپذیرفته و تصریح نموده‌اند که

۳۳. نجفی، پیشین، ج. ۴۱، ۸۰.

۳۴. خمینی، پیشین، ۱۵۵.

۳۵. محمد تقی بهجت گیلانی فومنی، جامع المسائل، ج. ۵ (قم: دفتر معظم له، ۱۴۲۶ق)، ۲۱۳.

۳۶. محمد تقی مجلسی، یک دوره فقه کامل فارسی (تهران: مؤسسه و انتشارات فراهانی، ۱۴۰۰ق)، ۱۹۸.

۳۷. ابو الحسن علی ماوردی، الحاوی الکبیر، ج. ۱۷ (بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۹ق)، ۱۴۲.

۳۸. همانجا.

۳۹. شیخ طوسی، الخلاف، پیشین، ج. ۶، ۲۲۹؛ ابن قدامه، پیشین، ج. ۱۲، ۷۱.

۴۰. ماوردی، پیشین، ج. ۱۷، ۳۳۴.

شهادت دوست برای دوست خواه در مسائل مالی، خواه در غیرمسائل مالی پذیرفته نمی‌شود.^{۴۱} با توجه به آنچه گذشت، در اینکه آیا شهادت دوست برای دوست خود، مصداق «در معرض تهمت بودن شاهد» می‌باشد یا نه؟ اختلاف است.

۳-۲-۱- در معرض تهمت بودن یا در معرض تهمت نبودن شهادت دوست

فقها به موجب پاره‌ای از روایات تصریح نموده‌اند که اجماعاً شهادت شاهی که در مظان اتهام باشد پذیرفته نمی‌شود^{۴۲}، از جمله آن روایات صحیحه سلیمان بن خالد از امام صادق (ع) می‌باشد که در آن آمده است: از آن حضرت درباره کسانی که شهادت ایشان پذیرفته نمی‌شود، پرسش کردم؛ حضرت فرمودند: «الظنین و الخصم»^{۴۳} در برخی از روایات از واژه متهم نیز استفاده شده و آمده است: «الظنین و المتهم و الخصم»^{۴۴}

برخی از فقها تصریح نموده‌اند که شهادت دوست برای دوست خود، از جمله مصداق «شهادت در معرض اتهام» می‌باشد، باین حال به پذیرش شهادت دوست باور دارند.^{۴۵} برخی از ایشان بر این باورند که شهادت دوست برای دوست از مصداق «شهادت در مظان اتهام» نمی‌باشد.^{۴۶} برخی از فقهای اسلامی بین شهادت دوست غیرصمیمی و دوست صمیمی تفصیل قائل شده‌اند، و شهادت دوست صمیمی را مصداق «شهادت در مظان اتهام» دانسته‌اند.^{۴۷} از این رو با توجه به دیدگاه مشهور که شهادت دوست را قابل قبول دانسته‌اند، در مظان اتهام بودن شهادت دوست و عدم آن به شکل زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- شهادت دوست به نفع دوست خود پذیرفته می‌شود، زیرا دوستی افراد با یکدیگر موجب تصرف دوستان در مال دوستان نمی‌باشد، از این رو در آن شائبه جلب منفعت به چشم نمی‌خورد.^{۴۸} به موجب این دیدگاه، شهادت دوست، مصداق در معرض اتهام بودن نمی‌باشد، لذا دلیلی بر عدم پذیرش شهادت وی وجود ندارد.

۲- عدالت دوست جلو سهل‌انگاری او را درباره شهادت غیرمنطقی و نامناسب می‌گیرد.^{۴۹} به‌ویژه در موردی که دوستی آن فرد به خاطر خدا باشد.^{۵۰}

۴۱. علی بن محمد لخمی، *التبصرة للخمی*، ج ۱۱ (قطر: وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلامیة، ۱۴۲۲ق.)، ۵۴۱۲.

۴۲. محمد باقر سبزواری، *کفایة الاحکام*، ج ۲ (اصفهان: انتشارات مهدوی، بی تا)، ۷۵۴.

۴۳. شیخ طوسی، *التهدیب*، ج ۶، ۲۴۶.

۴۴. حر عاملی، *پیشین*، ج ۲۷، ۳۷۴.

۴۵. نجفی، *پیشین*، ج ۴۱، ۶۱.

۴۶. محمد مهدی نراقی، *انیس التجار* (قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۲۵ق.)، ۵۱۸.

۴۷. شیخ طوسی، *الخلافا*، *پیشین*، ج ۶، ۲۹۹؛ ابن قدامه، *پیشین*، ج ۱۲، ۷۱.

۴۸. علی حیدر، *درر الاحکام فی شرح مجله الاحکام*، ج ۴ (بی جا: دار الجیل، ۱۴۱۱ق.)، ۳۵۵.

۴۹. محقق حلی، *شرایع الاسلام*، *پیشین*، ج ۴، ۲۵۹؛ فیض کاشانی، *پیشین*، ج ۳، ۲۷۹.

۵۰. حسن بن محمد بحرانی آل عصفور، *الانوار اللوامع فی شرح مفاتیح الشرایع*، ج ۱۴ (قم: مجمع البحوث العلمیة، بی تا)،

در نقد این پاسخ گفته شده که «این ادعا در عمل و در عصر ماشینی کمتر محقق می‌شود؛ زیرا اولاً فرض عدالت به‌صورتی که در نوشته‌های فقهی گفته شده است در کنترل شاهد تحقق پیدا می‌کند و ثانیاً همه شهادت‌ها به شکل بینه‌ای نیست که در کتاب‌های فقهی مورد اشاره قرار گرفته است.»^{۵۱} این دیدگاه نیز صدق عنوان «در معرض تهمت بودن» شهادت دوست را انکار نمی‌کند، چنان که یکی از فقهای امامیه گفته است: «شهادت دوست از موارد تهمت است، اما عدالت وی مانع از شهادت نادرست می‌شود.»^{۵۲}

۳- شهادت دوست صرفاً به خاطر دوستی شاهد است و در آن جلب منفعت مدت‌دار و فوری نیست.^{۵۳}
 ۴- گرچه شهادت دوست موجب محبت می‌شود و از همین رو در شهادت وی شائبه «در معرض اتهام بودن» وجود دارد، به چنین محبتی امر شده است و اگر فردی که دوستش به نفع او شهادت داده است، به آن شاهد (دوست خود) هدیه بدهد، کار مستحبی را انجام داده است، از سویی گاهی ممکن است هدیه‌ای به دوست داده نشود، همچنین برخی از خویشاوندانی که از هم ارث می‌برند شهادت ایشان در حق خویشان خودشان پذیرفته می‌شود، دوستان به دلیل آنکه از هم ارث نمی‌برند، به طریق اولی باید شهادت ایشان پذیرفته شود.^{۵۴}

۵- شهادت دوست برای دوست خود مصداق «در معرض تهمت بودن عرفی» می‌باشد، بدیهی است که در معرض تهمت بودن عرفی مانع از پذیرش شهادت شاهد نیست و از موارد ممنوع بودن «در معرض اتهام بودن شاهد» نمی‌باشد.^{۵۵}

۶- به اجماع فقها، همیشه در مظان اتهام بودن شاهد، مانع پذیرش شهادت وی نیست، از همین رو گرچه شهادت دوست، مصداق «در مظان اتهام» بودن می‌باشد، با این حال شهادت وی پذیرفته می‌شود؛^{۵۶} زیرا در مظان اتهام بودن در موارد خاصی مانع پذیرش شهادت است؛ لذا باید ضابطه مشخصی که در مظان اتهام بودن شاهد را نشان دهد، تعیین شود، همین امر موجب شده که برخی از فقها تنها شش مورد را از مصادیق در مظان اتهام بودن شاهد که مانع پذیرش شهادت وی می‌شود، ذکر کنند.^{۵۷}

عبارت برخی از فقها نیز در این باره حائز اهمیت است که در آن گفته‌اند: «اتفاق است بر اینکه شهادت دوست به هر تهمتی که باشد رد نمی‌شود.»^{۵۸} شهید اول نیز گفته است: «در اینکه هر تهمتی

۵۱. عباس زراعت، «شهادت اقرباء، خادم و مخدوم در فقه و حقوق ایران»، مجله علوم و دانشکده حقوق سیاسی ۱۳۸۳، ۵۲، ۲۱۲.

۵۲. گلپایگانی، پیشین، ۱۷۳.

۵۳. نراقی، پیشین، ۵۱۸.

۵۴. نک: ماوردی، پیشین، ج. ۱۷، ۱۴۲.

۵۵. کاشف الغطاء، حسن بن جعفر، انوار الفقاهة، کتاب الشهادت، (نجف اشرف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۴۲۲ق)، ۳۲.

۵۶. شهید اول عاملی، محمد بن مکی، الدرر السعیه، ج. ۲ (قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ق)، ۱۲۷؛ احمد مقدس

اردبیلی، مجمع الفایده والبرهان، ج. ۱۲ (قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۳ق)، ۳۸۳.

۵۷. نجفی، پیشین، ج. ۴۱، ۶۲.

۵۸. همانجا.

موجب رد شهادت نیست اجماع وجود دارد، زیرا شهادت دوست برای دوست خود و شهادت وارث برای مورث خود پذیرفته می‌شود.^{۵۹}

۴- جمع‌بندی

در جمع‌بندی آنچه گذشت می‌توان گفت:

۱- از جهت حقوقی با اینکه مواد ۱۷۴ قانون مجازات اسلامی، ۱۳۱۳ قانون مدنی و ۱۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری در شرایط شاهد، به شرط «عدم رابطه دوستی و صمیمیت شاهد» تصریح ندارد، اما مقنن به بیان حکم عام پرداخته و عدم انتفاع شخصی برای شاهد و دفع ضرر از وی را به‌عنوان شرط بیان نموده است. که شهادت دوست صمیمی برای دوست صمیمی، که از دوست خود منفعت می‌برد، می‌تواند از مصادیق مفروض آن باشد.

به نظر می‌رسد که در مورد چنین شهادتی نتوان به‌صورت یک قاعده کلی گفت که چنین شهادتی مورد پذیرش است یا خیر؟ لذا قاضی باید به دقت زیاد با توجه به اوضاع و احوال و امارات و قراین نظر دهد و نمی‌توان این شرط را موضوعیت داد و تنها می‌تواند طریقی برای کشف عدم پذیرش شهادت شاهد باشد و نهایت اماره‌ای «جلب منفعت یا دفع ضرر شاهد» برای دقت بیشتر قاضی در نظر گرفته شود. البته اماره‌ای نسبی بر مردودیت شهادت؛ یعنی قاضی باید زمانی شهادت دوست را نپذیرد که با بررسی موضوع به این نتیجه برسد که احتمال منفعت برای شاهد وجود دارد. اما این نوع رابطه دوستی به‌تنهایی نمی‌تواند دلیلی بر رد شهادت شاهد باشد.

احتمالی که به آن اشاره رفت، برای شهادت غیر دوستان نیز می‌تواند متصور باشد، به‌ویژه در مورد رابطه خویشاوندی و خادم و مخدومی که به طریق اولی بیشتر در معرض تهمت هستند، درحالی که چنین رابطه‌ای در قانون حتی از موارد جرح گواه نیز به‌شمار نیامده است؛ شهادت پدر و همسر و ... نیز ایراد ندارد. اما تشخیص ارزش این گواهی به موجب تبصره یک ماده ۱۷۷ قانون مجازات اسلامی با قاضی خواهد بود و چنانچه قاضی تشخیص دهد که احتمال منفعت یا دفع ضرر در اظهارات شاهد وجود داشته است، اظهارات وی بدون یاد کردن سوگند برای اطلاع بیشتر استماع می‌شود. توضیح اینکه استناد به شهادت شهود از سوی دادگاه در دو صورت قابل تصور است و در رابطه با شرایط شهود باید میان این دو مورد تفکیک قائل شد:

اول- جایی که به شهادت شهود به‌عنوان دلیل شرعی استناد می‌شود: در این‌گونه موارد قاضی دادگاه در حکم صادره، نه به علم حاصل از شهادت شهود، بلکه به خود شهادت به‌عنوان دلیل شرعی استناد می‌کند. (موضوعیت داشتن شهادت)

دوم- جایی که شهادت شهود منجر به اقناع وجدان قاضی و علم او به بزهکاری یا برائت متهم می‌شود: در چنین جایی قاضی در حکم صادره به علم خود استناد می‌کند نه به شهادت شهود. (طریقت داشتن شهادت) در این صورت قاضی می‌تواند حتی در مواردی که تعداد شهود به حد نصاب

۵۹. شهید اول عاملی، پیشین، ج ۲، ۱۲۷.

قانونی نرسیده باشد، یا شهود واجد شرایط ادای شهادت نباشند، بدون یاد کردن سوگند، اظهارات آنها را برای مزید اطلاع استماع کند و در صورتی که مجموع این‌گونه قرائین موجبات اقناع او را فراهم آورده باشد، می‌تواند به استناد آن علم به صدور حکم مبادرت ورزد.^{۶۰}

۲- از بُعد فقهی نیز باید گفت که فقهای که شهادت دوست صمیمی را در مورد دوست خود نپذیرفته‌اند، به یکی از موارد ذیل توجه داشته‌اند: (۱) «وجود انتفاع» یا «احتمال در معرض اتهام بودن» چنان‌که گذشت، شهادت دوست درباره دوست خود اولاً مصداق «در معرض اتهام بودن» نیست، ثانیاً بر فرض که مصداق «در معرض اتهام بودن» باشد، هر نوع «در معرض اتهام بودن» مانع پذیرش شهادت نیست. (۲) برخی از روایات: چنان‌که برخی از فقهای مذاهب فقهی اهل سنت شهادت زوجین برای یکدیگر و شهادت پدر برای فرزند و شهادت فرزند برای پدر را به علت آنکه در معرض تهمت می‌باشند، نپذیرفته‌اند و در این باره به روایاتی، از جمله روایتی از عایشه استناد نموده‌اند، که در آن به نقل از پیامبر (ص) آمده است: «لا تجوز شهادة خائن ولا خائنة ولا ظنن فی ولاء أو قرابة ولا مجلود فی حد»^{۶۱} شهادت مرد و زن خائن، همچنین فردی در ولاء یا قرابت و خویشی خود در مظان اتهام می‌باشد و شهادت فردی که به خاطر حد تازیانه خورده است پذیرفته نمی‌شود. حال آنکه روایت مزبور با اشکالاتی، از جمله ضعف سند مواجه می‌باشد، زیرا یزید که در سلسله این روایت است یا مجهول می‌باشد یا معروف به کذب.^{۶۲}

سید مرتضی از فقهای امامیه نیز روایت مزبور را به همان دلیل مذکور درباره یزید و نیز به دلیل خبر آحاد بودن آن رد نموده و گفته است: «نمی‌توان با یک دلیل ظنی از ظواهر قرآن که علم هستند، دست کشید؛ از این گذشته ساجی در مورد این روایت گفته است که نزد راویان خبر محکمی نیست و یزید بن زهری آن را از ابو زیاد نقل کرده است و از قول شهبه می‌گوید که یزید روایتی را به پیامبر نسبت داده است که پایه و اساسی ندارند و ضعف این روایت معروف است.»^{۶۳}

گرچه روایات صحیحی، همچون «الظنن و الخصم»^{۶۴} از پذیرش شهادت شهادتی که در مظان اتهام است نهی نموده‌اند، اما باتوجه به محدود بودن مصداق‌های «در مظان اتهام» و نیز باتوجه به دلایلی دیگر، مشکلی برای پذیرش شهادت دوست صمیمی وجود ندارد

ممکن است گفته شود، اصل بر عدم پذیرش چنین شهادتی است، یعنی اصل بر این است که هیچ شهادتی پذیرفته نمی‌شود، مگر آنکه دلیلی برای پذیرش آن داشته باشیم و در زمان شک بر پذیرش شهادت دوست صمیمی، مطابق با اصل و قاعده عمل نموده و به عدم پذیرش چنین شهادتی حکم می‌کنیم، در پاسخ اشکال مزبور می‌توان گفت:

الف- اصل بر قبول چنین شهادتی است و دلیل محکمی که آن را بی‌اعتبار سازد وجود ندارد و مانع

۶۰ محمد آشوری، *آیین دادرسی کیفری*، ج. ۲ (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۶)، ۱۱۷.

۶۱ محمد علی ابن حزم اندلسی، *المحلی*، ج. ۹ (بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا)، ۴۱۴.

۶۲ آشوری، پیشین، ج. ۲، ۴۱۹.

۶۳ علی بن حسین سید مرتضی، *الاتصاف* (قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۵ق)، ۴۹۸.

۶۴ شیخ طوسی، تهذیب، پیشین، ج. ۶، ۲۴۶.

بودن این رابطه نیاز به دلیل مثبته دارد و حال آنکه چنین دلیلی وجود ندارد. ب- بر اساس ضابطه «أصل دلیل حیث لا دلیل.» زمانی می‌توانیم به اصل رجوع کنیم که دلیلی وجود نداشته باشد و حال آنکه ادله تجویز شهادت، نه تنها شهادت را به صورت کلی بیان نموده‌اند، بلکه عمومیت آیات و روایات شهادت، شامل شهادت دوست نیز می‌شود. باتوجه به آنچه گذشت ادله شهادت مطلق هستند و تنها عدالت را شرط نموده‌اند (البقره، ۲۸۲؛ طلاق، ۲)، از سویی عدالت دوست جلو سهل‌انگاری او را درباره شهادت غیرمنطقی و نامناسب می‌گیرد.^{۶۵} به‌ویژه در موردی که دوستی آن فرد به خاطر خدا باشد.^{۶۶} خصوصاً آنکه در آیات و روایات در باب شهادت چنین استثنایی وجود ندارد، لذا دلیلی بر عدم پذیرش شهادت دوست وجود ندارد. از سویی قاعده بر پذیرش شهادت دوست دلالت دارد؛ چنان که احتمال جلب منفعت، بر رد این شهادت دلالت داشته باشد، به طریق اولی شهادت خویشاوندان نیز باید مورد پذیرش نباشد، حال آنکه شهادت خویشاوندان مورد پذیرش می‌باشد.

باتوجه به لزوم مشخص شدن یک ضابطه و قاعده کلی تا در مواردی که «در معرض تهمت بودن» آنها مشکوک است بتوان به آن رجوع نمود، اگر تعیین چنین ضابطه‌ای ممکن باشد، می‌توان در مواردی که «در معرض اتهام بودن» آنها مشکوک باشد، به آن ضابطه رجوع نمود، بر فرض که چنین ضابطه‌ای ممکن نباشد، هر شهادتی که نص یا اجماع آن را مصداق «در معرض تهمت بودن» بدانند، پذیرفته نمی‌شود. برعکس، شهادت‌هایی که نص یا اجماعی بر «ذی‌نفع بودن شاهد» در آنها وجود ندارد، می‌توان بر اساس عموماً از کتاب و سنت که شهادت عادل را مورد پذیرش می‌دانند عمل نمود و به پذیرش چنین شهادت‌هایی حکم نمود، از این رو منعی در پذیرش شهادت دوست، گرچه صمیمی باشد، وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش عبارتند از: الف- گرچه از منظر حقوقی در پذیرش شهادت دوست صمیمی اختلافی وجود ندارد، اما در مورد شهادت دوست صمیمی نمی‌توان به صورت یک قاعده کلی گفت که چنین شهادتی مورد پذیرش است یا خیر؟ و قاضی باید به دقت زیاد باتوجه به اوضاع و احوال و امارات و قرائن نظر دهد و نمی‌توان این شرط را موضوعیت داد و تنها می‌تواند طریقی برای کشف اتهام شاهد باشد و نهایت اماره‌ای «جلب منفعت یا دفع ضرر شاهد» برای دقت بیشتر قاضی در نظر گرفته شود. البته اماره‌ای نسبی بر مردودیت شهادت؛ یعنی قاضی زمانی این شهادت را نمی‌پذیرد که با بررسی موضوع به این نتیجه برسد که احتمال منفعت برای شاهد وجود دارد. و احراز نماید که نفعی در این قضیه برای شاهد وجود دارد.

۶۵ محقق حلی، شرایع الاسلام، پیشین، ج ۴؛ فیض کاشانی، پیشین، ج ۳، ۲۷۹.
۶۶ بحرانی آل عصفور، پیشین، ج ۱۴، ۲۰۴.

ب- رابطه دوستی به‌تنهایی نمی‌تواند دلیلی بر رد شهادت شاهد باشد، تنها می‌تواند از اسباب اتهام شاهد باشد، به‌ویژه آنکه خلاف آن نیز قابل اثبات است؛ از این رو باید مقرون به قرینه‌ای باشد که اتهام شاهد بر جلب منفعت و یا دفع ضرر را موجه می‌سازد. چنانچه این احتمال می‌تواند در هر کس دیگری جز دوست صمیمی نیز وجود داشته باشد و سبب شود که شهادت شاهد رد شود.

ج- با منوط نمودن پذیرش شهادت دوست به بررسی دقیق قاضی در موارد احتمال ذی‌نفع بودن شاهد، می‌توان بین ادله موافقان و مخالفان پذیرش شهادت دوست جمع نمود، در این صورت شهادت دوست صمیمی و دوست غیرصمیمی با هم فرقی ندارند.

د- احتمال ذی‌نفع بودن شاهد در فرضی که دوست صمیمی می‌باشد، دلیل بر رد شهادت وی نمی‌شود، زیرا در مواردی می‌توان با استفاده از نصوص خاص این نوع شهادت را از عنوان «مضان اتهام بودن» خارج نمود و شهادت شاهد را پذیرفت و در مواردی که نص خاصی برای صدق عنوان «در مظان اتهام بودن» وجود ندارد، می‌توان با استفاده از عموماتی که بر پذیرش شهادت عادل دلالت دارند، به پذیرش این نوع شهادت‌ها حکم نمود.

ذ- روایاتی که از پذیرش شهادت شاهدانی که در مظان اتهام هستند نهی نموده‌اند بر عدم پذیرش شهادت دوست صمیمی دلالت ندارند، زیرا: ۱- در برخی موارد دوستی افراد با یکدیگر موجب تصرف آنها در مال یکدیگر نمی‌باشد، لذا شائبه جلب منفعت در دوستی آنها وجود ندارد. ۲- عدالت دوست، به‌ویژه در مواردی که دوستی وی به خاطر خدا باشد، جلو سهل‌انگاری او را درباره شهادت غیرمنطقی و نامناسب می‌گیرد، لذا عدالت شاهد حتی در عصر ماشینی امروزی لاقفل می‌تواند در کنترل شاهد مؤثر باشد. ۳- در مظان اتهام بودن شاهد، در برخی موارد مانع پذیرش شهادت وی نمی‌باشد؛ که شهادت خویشاوندان و دوستان از جمله آنها می‌باشند. ۴- ذکر تنها شش مورد از مصادیق در مظان در اتهام بودن شاهد نشان می‌دهد که ضابطه در مظان در اتهام بودن مشخص نیست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

قرآن کریم

الف) منابع فارسی

- آشوری، محمد. *آیین دادرسی کیفری*. جلد ۲، چاپ ۸. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۶..
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر. *ترمیم‌ولوژی حقوق*، چاپ ۱۹. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۷.
- خمینی، روح الله موسوی. *تحریر الوسیله*. جلد ۲. ترجمه علی اسلامی. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۲۴ق.
- زراعت، عباس. «شهادت اقربا، خادم و مخدوم در فقه و حقوق ایران». *مجله علوم و دانشکده حقوق سیاسی*. ۵۲۰ (۱۳۸۳): ۲۰۹-۲۲۳.
- کاتوزیان، ناصر. *اثبات و دلیل اثبات*. جلد ۲، چاپ ۳. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۵.
- مجلسی، محمد تقی. *یک دوره فقه کامل فارسی*، چاپ ۱. تهران: مؤسسه و انتشارات فراهانی، ۱۴۹۹ق.
- نراقی، محمد مهدی. *انیس التجار*، چاپ ۱. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۲۵ق.
- نوری، محمد اسماعیل. *آشنایی با ابواب فقه*. تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، اداره آموزش های عقیدتی سیاسی، ۱۳۷۹.

ب) منابع عربی

- ابن حزم اندلسی، ابو محمد علی. *المحلی*. جلد ۹، بی جا: بی نا، بی تا.
- ابن عربی، ابوبکر بن عربی. *احکام القرآن*. جلد ۱ و ۳. بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۳ق.
- ابن قدامه، عبدالله. *المعنی*. جلد ۱۲. بیروت: دارالکتب العربی، بی تا.
- اردبیلی مقدس، احمد. *مجمع الفایده و البرهان*. جلد ۱۱ و ۱۲. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۳ق.
- ابن منظور مصری، ابوالفضل جمال الدین محمد. *لسان العرب*. جلد ۱۰، چاپ سوم. بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق.
- ایروانی، علی بن عبدالحسین. *حاشیة المکاسب للایروانی*. جلد ۱. تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۴۰۶ق.
- بحرانی آل عصفور، حسن بن محمد. *الانوار اللوامع فی شرح مفاتیح الشرایع*. جلد ۱۴. قم: مجمع البحوث العلمیه، بی تا.
- بهجت گیلانی فومنی، محمد تقی. *جامع المسائل*. جلد ۵، چاپ ۱. قم: دفتر معظم له، ۱۴۲۶ق.
- بهوتی، منصور بن یونس. *کشاف القناع*. جلد ۶. بیروت: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۴۸ق.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. *الصحاح تاج اللغه و صحاح العربیة*. جلد ۲، چاپ ۱. بیروت: دارالملايين، بی تا.
- حائری حسینی، سید کاظم. *القضاء فی الفقه الاسلامی*. چاپ ۱. قم: مجمع اندیشه اسلامی، ۱۴۱۵ق.
- حر عاملی، محمد بن حسن. *وسایل الشیخ*. جلد ۱۲ و ۲۷. قم: مؤسسه آل البيت (ع)، ۱۴۰۹ق.

- حسینی مراغی، میرعبدالفتاح. *العناوین الفقہیہ*. جلد ۴، چاپ ۱. قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۱۷ ق.
- حیدر، علی. *درر الاحکام فی شرح مجلۃ الاحکام*. جلد ۴، بی جا: دار الحیل، ۱۴۱۱ ق.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. *مفردات الفاظ القرآن*. چاپ ۱. لبنان - سوریه: دار العلم الدار الشامیة، ۱۴۱۲ ق.
- سبحانی، جعفر. *نظام القضاء و الشهادة فی الشریعۃ العراء*. جلد ۲، چاپ ۱. قم: مؤسسه امام صادق(ع)، ۱۴۱۸ ق.
- سبزواری، محمد باقر. *کفایۃ الاحکام*. جلد ۲، چاپ ۱. اصفهان: انتشارات مهدوی، بی تا.
- سید مرتضی، علی بن حسین. *الاتصار*. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۵ ق.
- شهید اول عاملی، محمد بن مکی. *الدروس الشریعۃ*. جلد ۲، چاپ ۲. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ ق.
- شهید ثانی عاملی، زین الدین بن علی. *مسالك الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام*. جلد ۱۴، چاپ ۱. قم: مؤسسه معارف اسلامی، ۱۴۱۳ ق.
- صاحب بن عباد، اسماعیل بن عباد. *المحیط فی اللغۃ*. جلد ۳، چاپ ۱. بیروت: عالم الکتب، بی تا.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن. *الخلاف*. جلد ۶، چاپ ۱. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۷ ق.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن. *المبسوط*. جلد ۸، چاپ ۳. تهران: المکتبۃ المرتضویۃ لاحیاء الآثار الجعفریۃ، ۱۳۸۷ ق.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن. *التهذیب*. جلد ۶، چاپ ۴. تهران: دار الکتب الاسلامیۃ، ۱۴۰۷ ق.
- عسکری، حسن بن عبد الله. *الفروق فی اللغۃ*. بیروت: دار الآفاق الجدیدۃ، بی تا.
- علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر. *قواعد الاحکام فی معرفۃ الحلال و الحرام*. جلد ۳، چاپ ۱. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق.
- علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر. *الرسالۃ السعدیۃ*. چاپ ۱. شرح عبد الحسین بقال. بیروت: دار الصفوۃ، ۱۴۱۳ ق.
- فقیه، عبد الله. *فتاوی الشبکۃ الاسلامیۃ*. جلد ۸، بی جا: بی تا، ۱۴۲۷ ق.
- فیض کاشانی، محمد محسن. *مفاتیح الشرایع*. جلد ۳، چاپ ۱. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، بی تا.
- کاشف الغطاء، محمد حسین. *تحریر المجلۃ*. جلد ۲، ق. ۲. نجف اشرف: المکتبۃ المرتضویۃ، ۱۳۵۹ ق.
- کاشف الغطاء، حسن بن جعفر. *انوار الفقاهۃ - کتاب الشهادات*. نجف اشرف: مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۴۲۲ ق.
- کلانتر، سید محمد. *کتاب المکاسب المحشی، شرح المکاسب للشیخ الانصاری*. جلد ۴ و ۱، چاپ ۳. قم: مؤسسه مطبوعاتی دار الکتب، ۱۴۱۰ ق.
- گلپایگانی، محمدرضا. *کتاب الشهادات*. چاپ ۱. قم: دار القرآن الکریم، ۱۴۰۵ ق.
- لخمی، علی بن محمد ربیع. *التبصرۃ للخمی*. ج ۱۱، چاپ ۱. قطر: وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلامیۃ، ۱۴۳۲ ق.

- ماوردی، ابو الحسن علی بن محمد. *الحاوی الکبیر*. جلد ۱۷، چاپ ۱. بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۹ ق.
- مغنیه، محمد جواد. *فقه الامام الصادق (ع)*. جلد ۵، چاپ ۲. قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۲۱ ق.
- موسوی اردبیلی، سید عبد الکریم. *فقه القضاء*. جلد ۱، چاپ ۲. قم: بی نا، ۱۴۲۳ ق.
- نجفی، محمدحسن. *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*. جلد ۴۱، چاپ ۳. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ ش.

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی